

УДК 061.2(477.73)(091)

Кульчицька О. В.

БЛАГОДІЙНІ ТОВАРИСТВА м. МИКОЛАЄВА НАПРИКІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Наприкінці ХІХ— на початку ХХ ст. активна громадська позиція членів благодійних товариств дозволила змінити життя багатьох мешканців Миколаєва на краще, сприяла їх соціальному захисту. Тому досвід благодійних товариств відповідного періоду може стати корисним для сучасних організацій подібного типу.

Наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. благодійність у Миколаєві стала складовою частиною повсякденного життя забезпеченого прошарку населення. З метою допомоги незахищеним верствам населення миколаївська еліта створювала благодійні організації, або товариства.

На жаль, проблема діяльності благодійних товариств відповідного періоду є малодослідженою.

Лише окремі її аспекти відображені в працях О. Ф. Ковальової, В. П. Чистова [1] та Ю. І. Гузенко [2]. У зв'язку з цим автор даної статті намагається висвітлити діяльність деяких благодійних товариств та робить спробу класифікувати їх.

До миколаївських товариств, що надавали допомогу нужденним без різниці між соціальним станом та віросповіданням, належали «Благодійне товариство», «Товариство по влаштуванню нічліжних будинків», «Товариство трудової допомоги».

Благодійність в освітньому напрямку здійснювало «Товариство допомоги незаможним особам, які прагнуть до освіти».

В основу діяльності «Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн», «Товариства допомоги бідним євреям м. Миколаєва» та «Товариства богадільні для бідних євреїв» були покладені принципи віросповідання.

Спробуємо детальніше зупинитись на кожному з них.

Ще в 1845 р. дружиною адмірала М. П. Лазарева Катериною Тимофіївною Лазаревою було засноване «Жіноче благодійне товариство». Коло його діяльності полягало в допомозі бідним жінкам у вигляді постійних або тимчасових виплат на виховання бідних дітей жіночої статі.

2 січня 1873 р. «Жіноче благодійне товариство» перетворилось на «Миколаївське благодійне товариство». Його повноваження стали ширшими. Воно повинно було допомагати біднякам, престарілим та безпритульним сиротам усіх станів; надавати одяг, їжу та притулок тим, хто не

має можливості придбати їх своєю працею; викорінювати жебрацтво; піклуватись про виховання сиріт і дітей; влаштовувати людей похилого віку та безнадійно хворих у богадільні [3]. Для реалізації цих намірів товариство утримувало притулок. При ньому знаходились церква, школа і богадільня з невеликим лазаретом. Також діяли столярні, слюсарні майстерні для хлопчиків і швейна для дівчат. Перші дві не покривали витрат на їх утримання, але дозволяли багатьом юнакам у подальшому влаштуватися робітниками на заводи, а виконані дівчатами замовлення на пошиття жіночого одягу в 1903 р. дали товариству 443 руб. 35 коп. прибутку. Крім занять у школі і майстернях, деякі мешканці притулку навчались під керівництвом Карла Антоновича Біянки музики на різних духових інструментах, а хор хлопчиків не тільки розважав «приятних осіб», а й співав улітку на бульварі під час гулянь, поповнюючи кошти «Благодійного товариства» [4].

Вони склалися з відсотків від його капіталу, членських внесків, субсидій від міста і Миської управи, доходів від нерухомого майна товариства, пенсій на престарілих, постійних і випадкових пожертвувань. За свої кошти товариство навчало 20 дівчаток з бідних сімей в Марійській жіночій гімназії і прогімназії. Близько 400 рублів на рік витрачалось на медикаменти для тих, хто знаходився за межею бідності, і надавалась їм фінансова допомога. Так, у 1903 р. 218 чоловік отримали 1287 руб. 57 коп., з яких по книжках, що засвідчували бідний стан осіб, було видано 968 руб. 60 коп.; на відправлення знедолених та їх сімей залізницею в інші міста — 31 руб. 82 коп., на оплату лікарняного збору — 2 руб. та на поховання померлих — 39 руб. 50 коп. [5].

З кожним роком зростала як кількість членів Товариства, так і мешканців притулку. Якщо в 1907 р. Товариство нараховувало 9 повноважних членів і 207 дійсних, то в 1909 р. — відповідно

13 повноважних і 221 дійсного. В 1907 р. у притулку утримувалось 120 осіб похилого віку, 138 дітей молодшого і 165 старшого віку [6].

З 1875 р. у Миколаєві стала збільшуватись кількість людей, які стікались сюди з різних міст у пошуках роботи. Поміж них траплялися особи найбільш збіднілого прошарку, які не мали навіть де переночувати. Занепокоївшись таким станом речей, військовий губернатор Миколаєва М. А. Аркас 17 січня 1875 р. запропонував поліцмейстеру, капітанові 1 рангу Стройнікову, відшукати кошти на відкриття в місті нічліжного будинку. В тому ж році він був відкритий, а його утримання покладалось на «Товариство нічліжних будинків».

Таким чином, є підстава стверджувати, що миколаївське «Товариство нічліжних будинків» було створене окремими особами ще в 1875 р. і діяло протягом 10 років без статуту. Він був затверджений лише 30 грудня 1885 р.

Головна мета Товариства полягала в тому, щоб надати малозабезпеченим людям можливість за невелику платню дістати ночівлю, чай і скромну їжу. Товариство очолювало правління, до складу якого входили голова, заступник, скарбничий і секретар. Першим головою, який керував Товариством 15 років, був генерал-лейтенант А. П. Перелешин.

У подальшому цю функцію виконували М. І. Колесніков, А. М. Леонтьев, Е. І. Францев та інші [7]. У 1893 р. в місті нараховувалось 3 нічліжних будинки. Необхідність їх існування доводилась в одному з номерів «Южанина». Ось як про це було сказано: «Незважаючи на врожайний 1893 рік, в нічліжних будинках перебувало 130—140 осіб. Але навіть при збільшенні врожайності в 10 разів, відповідний контингент все одно буде існувати» [8].

До нього зараховувались переселенці, які цілими сім'ями переходили з міста в місто; бідняки-селяни, що приїздили в місто у дрібних справах, і люди, які потрапляли в лихо [9].

Кількість бажаючих переночувати завжди перевищувала кількість існуючих місць. Як відмічала місцева преса, «...були суб'єкти, які проживали там по 7 років поспіль. Нічліжний будинок був їх батьком, матір'ю та родиною» [10]. Щоб потрапити на нічліг, треба було відвідати лазню, заплатити 3—4 копійки, отримати квиток і пройти через турнікет.

Той, хто потрапив на нічліг, був впевнений, що буде нагодований, бо при нічліжних будинках існували дешеві їдальні, де борщ без м'яса, каша та хліб коштували 6 копійок. Борщ з м'ясом — 5 копійок, каша гречана або пшоняна з салом — 3 копійки, чай — 4 копійки [11].

За своє чвертьвікове існування «Товариство

по влаштуванню нічліжних будинків» довело свою життєспроможність та можливість існування за будь-яких умов. З 1886-го до 1892 р. нараховувалось від 7 до 105 тисяч відвідувачів. В 1892 р. під час холерної епідемії Товариство надало допомогу 255 476 особам. У 1905 р. у зв'язку із зупинкою залізничного руху надало притулок і нагодувало натовпи сільгосппрацівників [12].

За всю свою двадцятип'ятирічну діяльність Товариство дало нічліг 1 563 794 особам. З них безкоштовно — 146 039 відвідувачам. Нагодувало в дешевих їдальнях 1 280 259 осіб, з них безкоштовно — 182 351, і взагалі надало допомогу 3 239 074 нужденним [13].

«Товариство трудової допомоги» виникло з ініціативи миколаївського градоначальника контр-адмірала К. М. Тікоцького і почало діяти з моменту затвердження статуту 21 червня 1901 р. Очолював Товариство Іван Єгорович Кортацці, а товаришем голови був Карл Олександрович Ессен. До його складу входили також представник міської Думи старший радник Дмитро Михайлович Плетньов, купець Василь Михайлович Петриковський, міщанин Митрофан Микитович Сидоров, священник Карпо Стефанович Маліцький, секретар Микола Павлович Леонтович та інші. Мета Товариства — прийти на допомогу бідним людям і надати можливість вибратися на шлях чесної праці. Його завдання формулювалось у статуті так: викорінення в місті злиденності й жебрацтва; пошук роботи нужденним; залучення до праці осіб, які відвикли від цього; виправлення малолітніх жебраків [14]. Для досягнення своєї мети та завдань Товариство мало право відкривати будинки праці різних типів, трудові пункти з майстернями або роздачею робіт і замовлень, дитячі притулки праці, навчальні майстерні, ремісничі класи з початковими курсами [15]. Міська управа поступилася Товариству ділянкою землі, де і був влаштований притулок. У 1901 р. в ньому знаходилося 23 хлопчики віком від 7 до 17 років. Дітей навчали Закону Божому, грамоті, правилам рахування, кресленню, малюванню.

Також їх привчали до сільгоспробіт, землеробства, садівництва, городництва. Працівники притулку прагнули наставити дітей на правильний життєвий шлях, виховати у них відповідальність. З цією метою їх відсилали в місто з різними дорученнями, в тому числі й грошовими. Коли ж гуманні методи не спрацьовували, порушників залишали в окремих приміщеннях без обіду на 1—2 години, і це давало певні результати. Отож, «Товариство трудової допомоги» рятувало «дітей вулиці» від повного морального розтління.

З метою надання дітям бідних жителів можливості отримати освіту було створено «Товариство допомоги нужденним особам, які прагнуть до освіти», статут якого був затверджений 7 листопада 1874 р. Кошти Товариства складалися з одноразових внесків членів Товариства, різного роду пожертвувань, вистав та концертів [16]. Товариство надавало допомогу учням середніх навчальних закладів, які мали домашню освіту і могли бути прийнятими до вузів. Вступникам видавалися гроші на дорожні витрати до місця знаходження закладу, за прослухані лекції та у вигляді тимчасових стипендій [17]. В 1875 р. у благодійних цілях було видано 1298 руб. 50 коп., а в 1876 р. — 2328 руб. 33 коп.

В період з 1875-го до 1882 р. для учнів місцевих закладів було здійснено 826 видач на суму 19 886 рублів [18].

На загальних зборах, що відбулися 27 березня 1883 р. член товариства Ф. А. Торопигін відмітив, що «Товариство протягом 8 років свого існування мало можливість видати понад 18 тисяч рублів багатьом учням та ученицям, які без цієї своєчасної допомоги були б позбавлені можливості продовжити освіту, а ті, хто вступив до вищих закладів, — продовжити своє навчання» [19].

Неврожайний 1891 рік призвів до скорочення комерційної діяльності хлібних контор і втрати прикажчиками робочих місць. Тому прикажчики вирішили об'єднатися з метою взаємної допомоги і полегшення матеріальних труднощів та утворити товариство. Перша спроба була зроблена в лютому 1892 р. Спочатку це Товариство під назвою «Забезпечення» включало прикажчиків-християн і прикажчиків-євреїв. Та коли проект статуту цього Товариства пішов на розгляд Міністерства внутрішніх справ, більшість прикажчиків-християн відмовилась від участі в цій організації. Відокремившись, заснувало «Товариство взаємної допомоги прикажчиків-християн міста Миколаєва», статут якого був затверджений 30 жовтня 1893 р. [20]. Крім тимчасових економічних факторів, що штовхали прикажчиків-християн до взаємодопомоги, були й фактори постійного характеру, які посилювали дію перших: бажання самому мати та іншим надати підтримку у разі втрати робочого місця, захворювання, втрати здатності до праці, смерті голови сімейства тощо.

Перші збори відбулися 16 січня 1894 р., на яких до складу Товариства увійшло 86 чоловік, а головою одногосно було обрано Л. П. Белоліпського [21].

Згідно зі статутом дійсними членами Товариства могли стати особи різних статей християнського віросповідання, як російські піддані, так і іноземці, що служили в торговельних та ко-

мерційних установах м. Миколаєва, а саме: прикажчики, бухгалтери, конторники, касири, комісіонери, агенти та завідувачі будь-якими комерційними установами [22]. В чому ж виявлялась благодійність «Товариства прикажчиків-християн»? Воно видавало одноразові грошові виплати і сприяло пошуку роботи. Надавало медичну допомогу членам Товариства та їхнім сім'ям. Допомогало вдовам і сиротам померлих членів Товариства. Влаштовувало малолітніх дітей у навчальні заклади, а дорослим намагалось знайти комерційне заняття.

Звертаючись до п'ятирічного звіту «Товариства прикажчиків-християн», можна побачити, що з 1895-го до 1899 р. кількість його членів збільшилась лише на 38 чоловік [23]. Це пояснювалось його замкненістю. Якби Товариство допустило до своїх рядів і євреїв, то нараховувало б значно більшу кількість людей. Мабуть, воно не враховувало думки, що «кожне товариство взагалі, а те, що має за мету взаємодопомогу, особливо, тільки тоді й може приносити істотну допомогу, коли складається із можливо більшого числа членів, і чим більше членів, тим більшими коштами буде володіти товариство, а отже і допомогу зможе надати нужденним у більшому обсязі» [24].

Так чи інакше, але Товариство сприяло соціальному захисту прикажчиків-християн м. Миколаєва. Так, у 1898 р. членам Товариства було видано позик у розмірі 1405 рублів, а протягом 1900 р. — у сумі 1850 рублів [25].

Говорячи про миколаївські благодійні товариства, слід зауважити, що в місті наприкінці XIX — на початку XX ст. проживала значна кількість громадян іудейського віросповідання. Вони займалися торгівлею, освітньою діяльністю, служили прикажчиками, працювали в порту. За відомостями міської поліції в 1881 р. в московській частині м. Миколаєва проживало близько 1000 громадян єврейського походження [26].

З метою поліпшення матеріального і морального становища бідних людей іудейського віросповідання і створювались єврейські благодійні товариства. З березня 1900 р. почало діяти «Товариство допомоги бідним євреям м. Миколаєва». Для реалізації своїх планів і досягнення мети Товариство мало право відкривати громадські їдальні, дешеві квартири, нічліжні будинки, притулки, будинки праці, лікарні [27]. Товариство складалось з почесних членів, дійсних та членів-змагальників.

Почесними членами були ті, хто зробив значні пожертвування на користь Товариства або здійснив інші послуги. Дійсними членами були особи, які робили в касу Товариства внески не менше 3 рублів або одноразово сплачували

60 рублів. Члени-змагальники вносили щорічно менше 3 рублів, але не менше 1 рубля, та допомагали дійсним членам [28].

«Товариство допомоги бідним євреям м. Миколаєва» існувало за рахунок членських внесків, прибутків від капіталу та майна Товариства, пожертвувань членів Товариства та сторонніх осіб; прибутків від вистав, літературних читань, лекцій, концертів, кружечного збору [29].

Товариство намагалось забезпечити бідних людей іудейського віросповідання предметами першої необхідності, допомогти в пошуках роботи та збуту дрібних виробів; надати медичну допомогу, а саме: влаштувати в лікарні за рахунок Товариства, а у разі необхідності — поховати небіжчика; розмістити старих і немічних у богадільні, а неповнолітніх — у притулки, ремісничі та навчальні заклади. Ще Товариство розповсюджувало книжки і за допомогою грошових виплат дозволяло малозабезпеченим повернутися додому.

У 1903 р. благодійна діяльність «Товариства допомоги бідним євреям м. Миколаєва» виявилась у тому, що дівчата мали можливість отримати початкову та професійну освіту (136 — в школі Л. Баскіної і 206 — в училищі Ф. С. Вулих); 104 ремісники та прикажчики навчалися грамоті на вечірніх курсах; 36 безпритульних дівчаток-сиріт перебували на повному утриманні в тимчасовому притулку. При училищі Ф. С. Вулих існувала суботня жіноча школа, в якій навчалось 94 учениці від 14 до 25 років. Крім того, видавались гроші нарізні потреби: на проїзд 47 особам — від 50 копійок до 20 рублів; на ліки по хворобі 49 особам — від 50 копійок до 6 рублів; на внесення плати за навчання 8 особам — від 3 до 40 рублів; на трудову допомогу нужденним сім'ям — від 3 до 45 рублів [30].

6 жовтня 1901 р. був затверджений статут «Товариства богадільні для бідних євреїв у м. Миколаєві». Мета Товариства полягала в підтримці богадільні, в якій знаходились люди похилого віку іудейського віросповідання, позбавлені засобів до існування.

Спочатку богадільня була розрахована на 10 постійних ліжок, але з часом кількість перебуваючих могла бути більшою [31]. Справами Товариства керувала опікунська рада та загальні збори членів Товариства. Бажаючи потрапити до богадільні звертались до опікунської ради. Та задовольняла або відхиляла їхні прохання. Особи, які потрапляли до богадільні, знаходились на повному утриманні: користувались приміщенням, одягом, взуттям та білизною. Раціон перебуваючих у богадільні був значно кращим від того, який мали мешканці «нічліжних будинків». Так, у 1903 р. харчовий раціон богадільні

складався з хліба, м'яса, птиці, риби, яєць, молока, сиру, масла, картоплі, чаю, борошняних виробів і навіть вина. В 1903 р. у богадільні перебувало 30 осіб чоловічої та жіночої статі. Їх утримання (рахуючи лише харчі та одяг) коштувало 2169 рублів 12 копійок, або 20,1 коп. на людину в день. Якщо ж врахувати витрати на утримання приміщення, службовців і таке інше, то загальна сума, витрачена на мешканців богадільні, становила 3444 руб. 13 коп., або 31,9 коп. на людину [32].

Як бачимо, загальним для всіх товариств було те, що вони діяли на підставі статутів, затверджених міністром внутрішніх справ, складались з почесних, дійсних та членів-змагальників. Фінансове підґрунтя благодійних товариств базувалось на щорічних внесках, одноразових пожертвуваннях як членів, так і сторонніх осіб грошима та речами.

Оскільки статuti громадських організацій затверджувались міністром внутрішніх справ, то міністерство намагалось контролювати суми пожертвувань на благодійну діяльність, про що свідчив циркуляр херсонського губернатора від 10 лютого 1878 р. за № 16. У ньому наказувалось «...о всех пожертвованиях, делаемых на предметы общественной благотворительности или пользы, доводити до сведения Министерства внутренних дел немедленно про принятие оных в установленном порядке теми учреждениями, в пользу коих они сделаны, сообщая вместе с тем и стоимость принятого пожертвования» [33].

Це свідчило про те, що органи державної влади намагались контролювати благодійні товариства.

Для повноцінної їх діяльності не завжди вистачало членських внесків та пожертвувань. Тому товариства влаштовували публічні концерти, читання, гуляння, виставки, розігрували лотереї на суму не вище 1500 руб. Наприклад, у 1899 р. «Товариством взаємної допомоги прикажчиків-християн міста Миколаєва» було проведено 3 танцювальні вечори, які дали збір 1073 руб. 45 коп. [34]. В 1900 р. від народних гулянь та вечорів «Благодійне товариство» отримало 6556 руб. 41 коп. [35]. А в 1903 р. «Товариство допомоги незаможним особам, які прагнуть до освіти» за рахунок подібних заходів поповнило свої кошти на 2908 руб. 92 коп. [36].

Отже, наприкінці XIX — на початку XX ст. активна громадська позиція членів благодійних товариств дозволила змінити життя багатьох мешканців Миколаєва на краще, сприяла їх соціальному захисту. Тому досвід благодійних товариств відповідного періоду може стати корисним для сучасних організацій подібного типу.

1. Ковалева О. Ф., Чистов В. П. Очерки истории культуры южного Прибужья от истоков до начала XX века. — Николаев: Тетра, 2000.
2. Гузенко Ю. І. Діяльність «Товариства взаємної допомоги прикажчиків-християн міста Миколаєва» у 1894-1914 рр. // Наукові праці МФ НаУКМА. — Миколаїв, 1999. *Його ж.* Діяльність благодійних товариств Миколаєва наприкінці XIX — на початку XX ст. // Наукові праці МФ НаУКМА. — Миколаїв, 2000.
3. Отчет Николаевского Благотворительного общества за 1910 год. — Николаев: Электрическая типо-литография братьев Белолипских, 1911. — С. 11.
4. Державний архів Миколаївської області (далі — ДАМО). — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 703. — Арк. 425.
5. ДАМО. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 703. — Арк. 427.
6. Адрес-календарь и справочная книжка города Николаева на 1900 год. — Николаев, 1899.
7. Ковалева О. Ф., Чистов В. П. Очерки истории культуры южного Прибужья: от истоков до начала XX века. — Николаев: Тетра, 2000. — С. 151.
8. Южанин. — 1893. — 19 декабря.
9. Там само. — С. 2.
10. Южанин. — 1893. — 19 декабря.
11. Очерк деятельности Николаевского общества ночлежных домов за 25 лет его существования (1886—1911 гг.). — Николаев: Электрическая типо-литография братьев Белолипских, 1912. — С. 24.
12. Там само. — С. 5.
13. Там само. — С. 9.
14. Отчет правления Николаевского общества трудовой помощи за 1903 год. — Николаев, 1904. — С. 3.
15. ДАМО. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 1807. — Арк. 392.
16. ДАМО — Ф. 230. — Оп. 1. — Спр. 11003. — Арк. 16.
17. Там само. — Арк. 15.
18. ДАМО. — Ф. 230. — Оп. 1. — Спр. 11003. — Арк. 3.
19. ДАМО. — Ф. 230. — Оп. 1. — Спр. 11468. — Арк. 6.
20. Адрес-календарь и справочная книжка города Николаева. — Николаев: Издание П. А. Ковалева и К", 1899. — С. 191.
21. Там само. — С. 191.
22. ДАМО. Ф. — Р. — 229. — Оп. 1. — Спр. 1807. — Арк. 23.
23. Шестой годовой отчет Общества взаимного вспоможения прикажчиков-христиан г. Николаева (Херсонской губернии) за 1899 год. — Николаев: Типография содействия Белолипским. — 1900. — С. 2.
24. Южанин. — 1901. — 8 февраля.
25. Шестой годовой отчет Общества взаимного вспоможения прикажчиков-христиан г. Николаева (Херсонской губернии) за 1899 год. — С. 13.
26. *Мирошниченко Г.* Я зачем-то съездил в Николаев. — Николаев: Аванта, 2001. — С. 78.
27. Устав общества пособия бедным евреям города Николаева. — Николаев: Типография Шнейдера, 1900. — С. 3.
28. Там само. — Сб.
29. ДАМО. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 1807. — Арк. 179.
30. Отчет о деятельности общества пособия бедным евреям города Николаева за 1903 год. — Николаев: Типо-литография Якубовича, 1904. — С. 5.
31. ДАМО — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 1807. — Арк. 135.
32. Там само. — С. 137.
33. Памятная книжка Херсонского городского общественного управления. — Херсон, Типография Н. О. Вашенко, 1878. — Кн. 14, — С. 3.
34. ДАМО — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 703. — Арк. 425.
35. Там само. — Арк. 429.
36. ДАМО — Ф. 230. — Оп. 1. — Спр. 10181. — Арк. 4.

O. V. Kulchytska

MYKOLAIV CHARITABLE SOCIETIES AT THE END OF THE 19 CENTURY AND AT THE BEGINNING OF THE 20 CENTURY

The article describes Mykolaiv charitable societies activity at the end of the 19 century and at the beginning of the 20 century. The autor tries to classify them.